

ROMUALD WOJNA
(20 XII 1931 — 6 VII 2023)

17 lipca 2023 r. na Starych Powązkach odbył się pogrzeb Profesora Romualda Wojny, historyka, redaktora, wieloletniego pracownika Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk.

Romuald Wojna urodził się 20 grudnia 1931 r. w Nowogródku. Rodzina ojca Leopolda, byłego legionisty, wyższego urzędnika skarbowego, wywodziła się z Małopolski, matki zaś Marii z Łaniewskich — z Ukrainy. W związku z pracą ojca rodzina często przenosiła się: z Nowogródka do Wilna, następnie do Stanisławowa i do Kielc. Wczesne dzieciństwo Romualda było więc związane z Kresami, zarówno w sensie tradycji rodzinnych, jak i miejsc zamieszkania.

Okupację rodzina Wojnów przetrwała w Dębowcu pod Jasłem, skąd po wojnie udała się do Białegostoku, a następnie zamieszkała w Olsztynie, gdzie Romuald zakończył naukę w liceum ogólnokształcącym i zdał maturę. W 1950 r. Wojnowie na stałe osiedlili się w Warszawie. Romuald studiował na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestniczył w seminarium Ludwika Bazylowa i pod jego kierunkiem w 1958 r. zrobił magisterium, przygotowując pracę „Rosyjski ruch rewolucyjny lat 70-tych i 80-tych XIX w. na łamach polskiej prasy krajowej”.

Już w tych młodych latach, u progu życia zawodowego, Romuald Wojna dokonał trudnego wyboru, określając zakres swoich zainteresowań i tematykę przyszłej pracy badawczej. Podjęcie w okresie stalinizmu decyzji, aby zająć się Rosją (szczególnie sowiecką) było ze wszech miar ryzykowne. Przyjaciel Zmarłego tak o tym pisał:

Wojna postanowił zająć się właśnie dziejami Rosji w końcu XIX i początkach XX wieku, nie uchylając się od tematyki najbardziej drastycznej i niebezpiecznej, tzn. Rewolucji Październikowej i jej antecedencji. Był to wybór w pełni świadomy, dokonany wbrew odmowom i radom najbliższych przyjaciół. Stało za nim jednak głębokie przeświadczenie, że wśród historyków polskich nie może zabraknąć i tych, którzy staną się w przyszłości specjalistami w tej właśnie dziedzinie, przeświadczenie wsparte jedynie nadzieją, że uczciwy badacz będzie mógł w sprzyjających okolicznościach powiedzieć przynajmniej jakąś część prawdy i przełamać monopol dyspozycyjnych historyków sowieckich i rodzimych karierowiczów piszących pod dyktando obowiązujących wzorców i sloganów oficjalnej sowieckiej historiografii¹.

Romuald Wojna był człowiekiem ostrożnym. W ciągu wielu lat pracy — a większość tego czasu przeżył w PRL — niejednokrotnie zgadzał się na kompromisy czy robił uniki.

W 1958 r. ożenił się z Ireną z domu Kwiatkowską, a w 1964 r. urodził mu się syn Robert. Rodzina wiele znaczyła w Jego życiu, była oparciem i radością.

Pracował w różnych miejscach: w Instytucie Polsko-Radzieckim, w Komitecie Obchodów 300-lecia Prasy Polskiej przy Stowarzyszeniu Dziennikarzy Polskich i w Polskiej Agencji Prasowej. W latach 1961–1968 zatrudniony był w Państwowym Wydawnictwie Naukowym, w Zespole Wielkiej Encyklopedii Powszechnej i Słowników. Jego pracę w PWN zakończyło w lipcu 1968 r. trzymiesięczne wymówienie „w związku z reorganizacją zespołu” WEP². Owa reorganizacja, pokłosie marca’68, to jeden z licznych przykładów ingerencji rozgrywającej się współcześnie historii w życie jednostki.

Ważnym, wręcz przełomowym momentem w życiu Romualda Wojny stało się zatrudnienie w Instytucie Historii PAN, co nastąpiło po koniec 1968 r. Pracował tam najdłużej, do końca swojej aktywności zawodowej i to właśnie w IH PAN mógł w pełni realizować swoje pasje i uprawiać historię jako naukowiec. Możliwość prowadzenia kwerend w archiwach krajowych i zagranicznych (głównie rosyjskich z uwagi na przedmiot Jego badań), a także prezentowania i dyskutowania na zebraniach naukowych fragmentów opracowań zaowocowały kolejnymi publikacjami, a potem stopniami w karierze badacza.

W 1974 r. Wojna obronił pracę doktorską „Ruch chłopski i reforma rolna w Rosji w 1917 r. (marzec–październik)”. Promotorem był Janusz Żarnowski. Dysertacja ukazała się następnie w postaci książki *Walka o ziemię w Rosji w 1917 roku* (Wrocław 1977). Na początku 1983 r. Wojna habilitował się na podstawie rozprawy *Wieś rosyjska 1918–1920. Przemiany polityczne i społeczne* (Warszawa 1984). W tym okresie ukazały się również Jego publikacje książkowe o charakterze bardziej popularnym, były to m.in.: *W ogniu rosyjskiej wojny wewnętrznej 1918–1920* (Warszawa 1975) oraz *Wielki świat nomadów. Między Chinami i Europą* (Warszawa 1983). Szczególnie opracowanie na temat wojny domowej w Rosji przetrwało próbę czasu i do dziś jest wykorzystywane przez historyków.

W latach 1987–1996 Romuald Wojna był wicedyrektorem Instytutu Historii PAN. Współtworzył też grono redagujących dwa instytutowe czasopisma naukowe, najpierw jako sekretarz „Studiów z Dziejów ZSRR i Europy Środkowo-Wschodniej” (w latach 1978–1991), następnie jako zastępca redaktora „Kwartalnika Historycznego” (1994–2008) odpowiedzialny za historię najnowszą. Był redaktorem sumiennym, uważnym i zaangażowanym w tworzenie KH. Sprawował również opiekę nad doktorantami. Jego uczniami byli trzej wypromowani w IH PAN doktorzy: Andrzej Topij (1978), Władysław Bułhak (1988) i Daniel Boćkowski (1999)³.

W 1991 r. przestał istnieć Związek Radziecki i w tym samym roku Romuald Wojna stworzył w IH PAN Pracownię Dziejów Rosji i ZSRR, którą kierował do przejścia na emeryturę. Można by tę zależność skomentować w sposób najkrótszy z możliwych, przywołując tytuł opublikowanego nieco później artykułu Wojny: *ZSRR jako zjawisko historyczne* (KH 102, 1995, 1, s. 67–78). Twór państwowy,

który zakończył swoją egzystencję, *ergo* przeszedł do historii, mógł teraz stać się przedmiotem całościowych badań historyków od początku aż do końca. Wraz z rozpadem systemu komunistycznego nastąpiło wyzwolenie z więzów cenzury, co dało impuls do rozwoju nieskrępowanych żadną doktryną badań rosjoznawczych i sowietologicznych w państwach byłego obozu socjalistycznego. Wojna tak właśnie postrzegał rozgrywające się współcześnie wydarzenia, konstatując we wspomnianym wyżej artykule, że „Dzieje ZSRR są historią już zamkniętą, naturalnie w sensie nadawanym temu pojęciu przez historyków, gdyż proces historyczny trwa stale”. W konkluzji tego tekstu zawarł uzasadnienie przyjęcia końcowej cezury dla badania dziejów sowieckiej Rosji oraz uwagę, którą można dziś uznać za groźnie brzmiące memento: „Naturalnie byłoby nieostrożnością mówić, że ZSRR zniknął raz na zawsze. Z pewnością zniknął w tej postaci, w jakiej znał go świat i dlatego nie tylko można, ale i trzeba 1991 uznać za jego kres”. Nie ulega wątpliwości, że Romuald Wojna był dobrze przygotowany do rzetelnego odtwarzania zawiłych i zakłamywanych dotąd dziejów Rosji po 1917 r. Powołanie w Instytucie Historii pracowni skupiającej badaczy Rosji i ZSRR (pracowni, dodajmy, istniejącej do dziś, choć o nieco innym, poszerzonym profilu i pod zmienioną nazwą) również należy zaliczyć do dorobku Profesora.

Mimo to Romuald Wojna nie zdołał w pełni wykorzystać swojego potencjału w sprzyjających warunkach po 1989 r. Owszem, napisał kilkanaście artykułów oraz sporo recenzji, ale nie podjął wyzwania, jakim byłoby opracowanie syntezy dziejów sowieckiej Rosji. Być może zabrakło mu energii i siły przebicia w nowej sytuacji, kiedy to rynek wydawniczy został zalany licznymi opracowaniami różnej wartości, w tym również tłumaczeniami klasyków. Być może nie odnajdywał się w warunkach konkurencji szybko rosnącej liczby autorów zajmujących się Rosją. W karierze naukowej zapewne nie pomagały mu pewne rysy charakteru. Był mianowicie człowiekiem delikatnym i taktownym. Podczas wystąpień publicznych i w rozmowach prywatnych mówił cicho (takie miał warunki głosowe). Nigdy nie przerywał rozmówcy, co dziś jest rzadkością. Nie potrafił, a może i nie chciał eksponować swoich osiągnięć i zasług. Cechowała Go rzadko spotykana skromność. Był sumienny, uważny i wnikliwy, zarówno jako redaktor, jak i recenzent.

Od 1998 r., w ostatnich latach pracy zawodowej wykładał w Wyższej Szkole Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu. Na emeryturę przeszedł w 2001 r. U schyłku życia coraz bardziej podupadał na zdrowiu. Zmarł w Warszawie 6 lipca 2023 r. Do końca byli przy Nim żona i syn. Myślę, że w pamięci wielu osób pozostanie życzliwość, uczynność i poczucie humoru Profesora Romualda Wojny.

Aleksandra Julia Leinwand
(Warszawa)

¹ H. Bułhak, *Romuald Wojna – historyk Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 32, 1997, s. 5–6.

² Teczka osobowa Romualda Wojny, Archiwum IH PAN, sygn. 2/681.

³ Archiwum IH PAN, sygn. 15/201, 15/248, 15/253.